

บิเวศวิทยาและประวัติศาสตร์

ป่าบุงป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

งานวิจัยไต้หวัน

โดย เครือข่ายนักวิจัยไต้หวันลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

ISBN : 974-93028-0-X

ที่ปรึกษา

ดร.ชยันต์ วรรณะภุติ

Dr. Richard Friend

ธารินทร์ พันธุ์ชัย

บรรณาธิการ

ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ รัฐพล พิทักษ์เทพสมบัติ

กองบรรณาธิการ

วิระยุทธ นิยมชาติ เพียรพร ดีเทศน์ อังคณา แสงพร้อม อ้อม มอมไทรรัตน์
นิภาภรณ์ สาธุชาติ วิภาดา เสนาภักดี ศิริรัตน์ กัตถุชสิทธิ์กุล

แปลบทสรุป

เพียรพร ดีเทศน์

ภาพวาดเครื่องมือหาลาพื้นบ้าน

นิโรจ นิมวิวัฒน์

พิมพ์ครั้งที่ ๑

เมษายน ๒๕๔๘ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย

- โครงการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทางความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนในพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มแม่น้ำโขง
- สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์
- เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นครพนม
- เครือข่ายนักวิจัยไต้หวันลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

รูปเล่ม/พิมพ์ที่

วนิดา เพรส ๙/๑ ซอยโชตนา ๑๒ ถ.โชตนา ต.ช้างเผือก

อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๓๐๐

โทรศัพท์ (๐๕๓) ๔๐๘๙๖๘-๙, ๐๑-๗๘๓๘๕๖๙, ๐๑- ๓๘๗๑๑๑๐

สนับสนุนการพิมพ์โดย

IUCN
The World Conservation Union

คำแถลงจาก สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์

แม่น้ำสงครามเป็นแม่น้ำสาขาที่สำคัญของแม่น้ำโขงในเขตภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย แม้ว่าแม่น้ำสายนี้ยาวเพียง ๔๒๐ กิโลเมตร แต่ถือว่าเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญสายหนึ่งของประเทศ เนื่องจากมีระบบนิเวศน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากกินพื้นที่ประมาณ ๕๐๐,๐๐๐-๖๐๐,๐๐๐ ไร่ มีความยาวประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตรนับจากปากแม่น้ำขึ้นไป น้ำท่วมนี้เกิดจากการที่น้ำโขงไหลย้อนกลับ คล้ายทะเลสาบเขมรผนวกกับน้ำหลากจากทางเหนือทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพทั้งระบบนิเวศ พรรณพืช พันธุ์สัตว์น้ำ

ความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำสงครามไม่เพียงแต่มีความสำคัญต่อคนท้องถิ่น ทั้งการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจเท่านั้น แต่แม่น้ำสงครามยังถูกจัดให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ เนื่องจากมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง รวมถึงพันธุ์สัตว์น้ำที่ถูกคุกคามและใกล้จะสูญพันธุ์อย่างยิ่งยวด เช่น ปลาบึก และปลาหมากพวง สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ โดยโครงการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทางความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนในพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มแม่น้ำโขงหวังว่าผลการวิจัยนี้จะนำไปสู่การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทางความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนในพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มแม่น้ำโขง พื้นที่ลุ่มน้ำสงครามตอนล่างต่อไป

ในระดับนโยบาย สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์หวังว่างานวิจัยนี้จะช่วยในการกำหนดนโยบายการบริหารจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ และการปรับปรุงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบมีส่วนร่วมจากชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำโขงตอนล่าง รวมทั้งการริเริ่มกิจกรรมเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชนและสถาบันการศึกษาในการจัดทำศูนย์การเรียนรู้เรื่องทรัพยากรในท้องถิ่นต่อไป

ด้วยความมุ่งมั่นและจริงใจ

รัฐพล พิทักษ์เทพสมบัติ

ผู้จัดการโครงการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทางความหลากหลาย

ทางชีวภาพอย่างยั่งยืน

ในพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำโขง พื้นที่ลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

งานวิจัยไต้หวันลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง เป็นงานวิจัยฉบับที่ ๓ ที่เสร็จสมบูรณ์ภายใต้วิธิตหยา “วิจัยไต้หวัน” หลังจากที่ก่อนหน้านี้วิจัยไต้หวัน “การกลับมาของคนหาปลา” ที่ปากมูลและงานวิจัยชาวบ้าน “แม่น้ำโขง แม่น้ำแห่งชีวิตและวัฒนธรรม” ที่เชียงของเสร็จสมบูรณ์และพิมพ์เผยแพร่ไปแล้ว

งานวิจัยไต้หวันฉบับนี้เกิดจากไต้หวัน ๔ หมู่บ้านในลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง คือ บ้านท่าบ่อ บ้านอ้วน บ้านปากยาม และบ้านยางงอย อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม โดยการสนับสนุนของสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนครพนม ที่ได้ช่วยเหลือการวิจัยในด้านต่างๆ รวมถึงการช่วยเป็นผู้ช่วยนักวิจัย การประสานงาน การอบรมนักวิจัย การเรียบเรียงรายงาน ฯลฯ

งานวิจัยนี้ เกิดขึ้นจากเหตุผล ๒ ประการ คือ

ประการแรก การที่ไต้หวัน ๔ หมู่บ้านในลุ่มน้ำสงครามตอนล่างตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรในป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่างทั้งการบุกรุกพื้นที่ทามของธุรกิจอุตสาหกรรมเกษตรขนาดใหญ่ การจับปลาเกินขนาด การสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำสงครามและลุ่มน้ำโขง ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและเศรษฐกิจของคนในชุมชนที่เคยพึ่งพาทรัพยากรในป่าทาม นักวิจัยไต้หวันจึงต้องการทำวิจัยเพื่อเป็นฐานในการวางแผนจัดการทรัพยากรในป่าทามของท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนและเพื่อเสนอเป็นข้อมูลในระดับนโยบายต่อไป

ประการที่สอง ไต้หวันมีบทเรียนจากงานวิจัยที่คนนอกเข้ามาทำ แต่ข้อมูลที่ได้ไม่เคยถูกนำมาปรับใช้การแก้ไขปัญหของชุมชน งานวิจัยที่ทำโดยคนนอกบางครั้งยังทำให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนตามมา การวิจัยไต้หวันจึงเน้นไปที่การทำให้ไต้หวัน

จากทั้ง ๔ ชุมชนซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย และยังมีกลุ่มอาชีพที่แตกต่างกัน ได้มาร่วมมือกันทำงานวิจัยและ "โสร" กัน กระบวนการวิจัยไ้ที่บ้านจึงเป็นการ ช่วยลด ความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรในป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง และ ทำให้เกิดความสามัคคีกันของคนทั้ง ๔ ชุมชน

เครือข่ายนักวิจัยไ้ที่บ้านและองค์กรที่ร่วมสนับสนุนขอขอบคุณคุณบุญญิติ พงษ์ศรีกุล นายอำเภอศรีสงคราม นายเจริญ ชัยัน และนายยุติศักดิ์ เอกอัคร อดีตนายอำเภอศรีสงคราม ส่วนราชการอำเภอศรีสงคราม สถานีวิจัยและพัฒนา ประมงน้ำจืดสกลนคร คณะครูโรงเรียนบ้านท่าบ่อ โรงเรียนบ้านอ้วน โรงเรียน บ้านปากยาม และโรงเรียนบ้านยางออย ดร.คันสนีย์ ชูแวว คุณผกาวรรณ จุฬามณี อาจารย์สมานชัย สุวรรณอำไพ และชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูลุ่มน้ำสงครามที่ได้ สนับสนุนงานวิจัยไ้ที่บ้านในด้านต่างๆ

เครือข่ายนักวิจัยไ้ที่บ้านและองค์กรที่ร่วมสนับสนุน ขอขอบคุณเป็นอย่างสูงสำหรับนักวิจัยไ้ที่บ้านจากราษฎร ปากมูล เชียงของ แก่งเสือเต้น และ สาละวิน ที่ได้ถ่ายทอดความรู้ในการทำวิจัยไ้ที่บ้าน และเป็นกำลังใจให้งานวิจัย นี้เสมอมา

ที่สำคัญก็คือขอขอบพระคุณท่านอาจารย์ ดร.ชยันต์ วรธนะภูติ และ คุณ Richard Friend ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและปรึกษาหรือตั้งแต่เริ่มต้น การทำวิจัยจนกระทั่งรายงานเสร็จสมบูรณ์

ด้วยความสมานฉันท์

เครือข่ายนักวิจัยไ้ที่บ้านลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

สหภาพสภาลว่าด้วยการอนุรักษ์

เครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้

ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนครพนม

เมษายน ๒๕๔๘

สารบัญ |

คำแถลง	ก
คำนำ	ค
บทสรุปงานวิจัยที่บ้าน	ฉ
Summary	ฐ
ระเบียบวิธีวิจัย	ด
ภาคที่ ๑	
- ความหลากหลายของระบบนิเวศ	๑๔
- พรรณพืชในป่าทาม	๒๖
- พันธุ์ปลากลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง	๒๙
- ปลาบึกในกลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง	๓๒
ภาคที่ ๒	
- ประวัติศาสตร์ชุมชน	๓๖
- ระบบเศรษฐกิจ	๔๒
- ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ	๕๗
ภาคที่ ๓	
- ความรู้ในการหาปลา	๗๖
- ภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากพรรณพืชในป่าทาม	๘๕
- การเลี้ยงวัว-ควายในป่าทาม	๙๓
- การเกษตรทามและการจัดการน้ำ	๑๐๑
ภาคที่ ๔	
- ประวัติศาสตร์นิเวศป่าทاملุ่มน้ำสงครามตอนล่าง	๑๑๔
ตัวอย่างพันธุ์ปลา	๑๓๑
ภาคผนวก	๑๓๗